

УДК 374:[74+78]«17»(477.54/.62)

Д. В. Мартиненко

Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ ТА СЛОБІДСЬКІЙ УКРАЇНІ У XVIII СТОЛІТТІ

У статті висвітлено основні напрями мистецької освіти на Лівобережній та Слобідській Україні у XVIII ст.; зосереджена увага на навчальних закладах музично-художнього спрямування, спеціалізованих цехах та колективах при панських маєтках, зокрема виокремлено новітні підходи в їх культурно-просвітницькій діяльності.

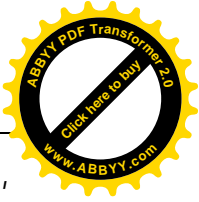
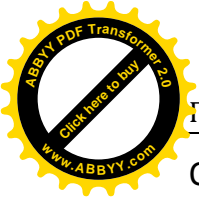
Ключові слова: мистецька освіта, Глухівська співацька школа, музичні цехи, колективи панських маєтків, салонність.

Постановка проблеми. Необоротний рух України шляхом незалежності, інтенсивний пошук нових векторів формування особистості, її духовного світу і високих моральних якостей зумовлюють посилення значної уваги до вивчення національної культури, її історичних витоків, особливостей розвитку та ціннісних надбань. У сучасних умовах глобалізації українського суспільства незаперечною умовою оптимізації системи національного виховання є залучення мистецької спадщини до процесу виховання особистості (як складова національної культури вона спроможна його оптимізувати завдяки своїм потенційним можливостям).

Аналіз актуальних досліджень. Мистецтво завжди посідало помітне місце в житті українського народу. Починаючи від античних часів і до наших днів, мислителі, культурно-просвітницькі діячі та науковці (Платон, Арістотель, Г. Гегель, Ф. Шиллер, Ф. Шеллінг, І. Франко, Леся Українка, О. Потебня, А. Азархін, В. Біблер, Ю. Борєв, М. Бровко, М. Каган, Л. Коган, Л. Левчук, В. Мазепа, В. Малахов, Л. Масол, О. Семашко, Р. Шульга та ін.) досліджували його сутність та пріоритетність видів. Усі сходилися на думці про те, що мистецтво – це потужний засіб впливу на суспільство.

З поміж усіх видів мистецької освіти найбільшу увагу дослідників привертає музична. Перші українські ґрунтовні розвідки почали з'являтися з кінця XIX ст. (праці М. Лисенка, Г. Хоткевича, Б. Фільц). Питання розвитку музичної освіти порушено і в дослідженнях М. Грушевського, П. Козицького, Л. Мазепи, Й. Миклашевського, К. Шамаєвої. У цьому контексті заслуговує на увагу розвідка К. Копержинського «Музичне життя на Чернігівщині в другій половині XVIII тана початку XIX століття», де розглядається шкільна музична освіта, музично-цехова діяльність [6].

Серед сучасних науковців привертають увагу дисертаційні дослідження Н. Авер'янової (образотворче мистецтво), О. Андріянової (салонність),

О. Васюти (музична освіта), Т. Паньок (іконопис), Ю. Рудчука (духовна музика), К. Чечені (інструментальна музика), а також ґрунтовні праці Г. Самойленка, присвячені культурі Лівобережжя [1; 2; 3; 7; 8; 9; 12].

Попри таке розмаїття наукових розвідок вони здебільшого стосуються певного виду музично-творчої чи художньої діяльності. Тому назріла потреба у формуванні цілісної картини мистецької освіти України.

Мета статті – висвітлити основні напрями мистецької освіти на Лівобережній та Слобідській Україні у XVIII ст. Адже більш детальний розгляд регіональних аспектів історії мистецько-освітньої діяльності сприятиме оновленню концептуальних засад її подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Культурна спадщина Лівобережжя та Слобожанщини, маючи понад, ніж тисячолітню історію, зосереджує в собі історичні, культурологічні, мистецтвознавчі знання. Регіональні традиції продемонстрували виняткову життєздатність, стаючи основою відновлення національного мистецтва. Це дозволяє здійснити системний аналіз історичного розвитку культурного життя: від музичних цехів, кріпацьких оркестрів, капел, театрів до зародження нових форм мистецького побуту – сімейних музичних вечорів, діяльності громадських об'єднань культурно-мистецького спрямування та новаторських пошуків з боку провідних художників, іконописців, музикантів, диригентів, композиторів.

Археологічні знахідки дозволяють стверджувати, що зародження мистецької культури належить до часів палеоліту. У язичницькій Русі музика відіграла важливу роль під час сакральних дійств та у повсякденному житті. Запровадження християнства мало незаперечно велике значення для зміцнення культурно-мистецького потенціалу Київської держави. Православні храми стали першими освітніми центрами мистецтва. Сюди активно проникає високорозвинена культура Візантії та Болгарії, адже саме єпископи навчали руських співаків культури грецького хорового співу [3, 21].

У подальшому музичне мистецтво також відіграло активну роль у житті суспільства і розвивалося поряд з іншими видами духовної діяльності: письменством, малярством, зодчеством. Наступний яскравий період розквіту сфери мистецтва пов'язуємо з XVII–XVIII ст., коли територія Лівобережжя та Слобожанщини стала місцем, де перетнулися різні культурні традиції, створюючи неповторний регіональний колорит.

З XVII ст. м. Київ знову почав відігравати роль загальнонаціонального православного центру, повернувши втрачену ще у XIV ст. митрополичу кафедру. У становленні нової стильової програми українського мистецтва особливо важливе значення мали діяльність Києво-Лаврських іконописних майстерень та Києво-Могилянської академії. Найвищий розквіт іконопису відбувся у другій половині XVII – першій половині XVIII ст.

У тогочасній вітчизняній культурі європейські традиції поєднувалися з власними естетичними засадами. Звернення до новацій західного мистецтва лягло на самобутній місцевий ґрунт, перехрещуючись із традиціями українського сакрального живопису у проявах різних місцевих шкіл, принесених переселенцями, з поствізантійською традицією, що приводило до оригінальних переплетінь архаїзмів і новацій.

Апелюючи до тези Л. Міляєвої про «стадіальну тотожність розвитку образотворчого мистецтва цілої України», зосередимо увагу на Слобожанщині. Її особливістю у цей період були чисельні чоловічі та жіночі монастирі, які по суті були культурними, освітніми та іконописними осередками зі своїми багатими традиціями.

Художня творчість цієї доби характеризувалася ознаками безіменності та колективності. Майстри релігійного живопису створили багато високохудожніх взірців, відомих як «черкаські ікони». Дослідницею Т. Паньок виокремила головні іконописні осередки – Харків, Чугуїв, Вільшани (нині Харківська обл.), Конотоп, Ромни, Лохвиця, Лебедин, с. Красне, Охтирський Троїцький та Сумський чоловічий монастирі [7, 9].

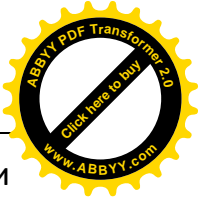
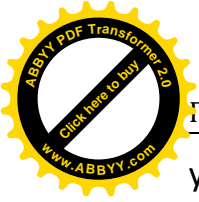
Глибинні зміни відбувалися у художній освіті із заснуванням при Харківському колегіумі так званих «новоприбавочних класів», серед яких був і клас малювання (1768 р.), а система викладання в ньому повторювала основні принципи Санкт-Петербурзької Академії мистецтв з її класицистичною спрямованістю. З поглибленням секуляризації в мистецькій освіті Слобожанщини, її централізації на академічній основі іконопис опиняється на периферії мистецького процесу.

Тож у межах художньо-просвітницьких практик XVI–XVIII ст. було започатковано процес нагромадження виховного та патріотичного потенціалу українського образотворчого мистецтва. Це сприяло розвитку його виховних функцій, зокрема пізнавально-просвітницької, етнокультурно-інформаційної, комунікативно-інтегративної та ціннісно-світоглядної [1, 13].

З XVI ст. також розпочинається розквіт вокально-хорового мистецтва, формуються нові закони музичного мислення, зароджуються і розвиваються різні жанри і форми інструментальної музики в Україні.

Вивчення музики та співу було важливою складовою вітчизняної системи освіти від перших шкіл при православних братствах до Києво-Могилянської академії та колегіумів у Чернігові, Києві, Харкові, Переяславі.

Доба козаччини позначилася професіоналізацією творчості музикантів, цьому сприяло поширення інструментальної музики. Так, з 1627 р. до першої половини XIX ст. при Київському військовому корпусі був свій оркестр («магістратський»), при ньому ж було створено музичну школу, де навчалися шість хлопчиків-сиріт. У подальшому вивчення музикознавчих дисциплін

уводилося при гарнізонних школах, зокрема там мали навчати «барабанщицьей науке, играть на флейте» [11, 3].

Про серйозне та уважне ставлення до проблем музичного життя свідчать гетьманські універсали: «Музикантам на Задніпру будучим...» Б. Хмельницького (1652 р.), «Про передачу музичного цеху Київській ратуші» І. Мазепи (1704 р.) та численні укази козацьких полковників [12, 16].

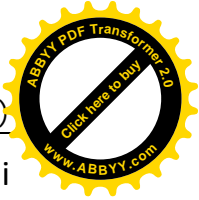
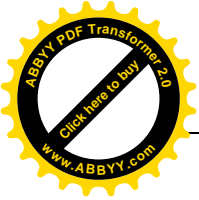
У контексті культурно-просвітницької діяльності заслуговує на увагу архієпископ Лазар Баранович – автор церковних музичних творів, який доклав значних зусиль для розвитку хорової культури регіону. Хорова капела постійно існувала при його дворі та славилася високою виконавською майстерністю. До керівництва нею прилучився і відомий автор хорової музики XVII ст. Симеон Пекалицький [3, 25].

Сталі виробничі традиції ремісництва сприяли виникненню музичних цехів, що певною мірою виконували функції навчальних закладів. Такі цехи діяли у Полтаві (1612 р.), Прилуках (1686 р.), Стародубі (1705 р.), Ніжині (1729 р.), Чернігові (1734 р.), Харкові (1780 р.) [9, 73]. Найбільшим же був Київський цех (1677 р.), що нараховував до 35 музикантів.

Музичні цехи сприяли розвитку осередків спільного музикування, удосконалення виробництва інструментарію актуалізувало питання професійної майстерності, адже навіть у середовищі, де панувала вокальна музика (співацькі школи, капели), навчали гри на музичних інструментах. Духові ансамблі та оркестри цехів забезпечували музичну частину практично всіх форм громадського життя в містах.

З другої половини XVII ст. форми фахового навчання спостерігаються в таких осередках, як січові та міські церковні школи. Відомо, що в них хлопчиків навчали співів та гри на духових інструментах. У XVII ст. виконавців полкової музики починають готувати у музичних школах, організованих при міських панських оркестрах (іноді їх називали «академіями»), у військових оркестрах, де навчалися переважно діти-сироти. Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. у викладанні гри на духових інструментах поширене таке явище, як початкові класи, які відкриваються у Харківському колегіумі, гімназіях, ліцеях (зокрема Кременецькому), Київсько-Могилянській академії [3].

Приватні музичні школи сприяли професіоналізації оркестрового та духового виконавства в Україні, адже тут активно використовувались новітні методики фахового і загальномузичного спрямування, а індивідуальне навчання на духових інструментах базувалося на досвіді кращих вітчизняних та європейських викладачів-виконавців. Водночас вимоги, що ставились до вивчення загальномузичних дисциплін, були такими ж високими, як і до фаху, тобто виховувались всебічно високоосвічені спеціалісти. Усе це сприяло збільшенню кількості оркестрів в Україні, які за своєю майстерністю не поступалися західним.

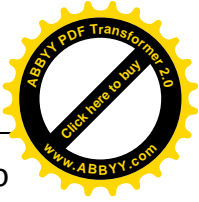
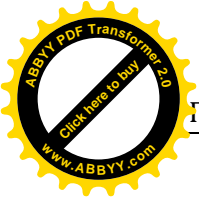
Інтенсивність вітчизняного музичного життя висвітлює посилення ролі виконавської творчості, яка поступово виходить за межі маєткових оркестрів і театрів. Зокрема це музики з оркестру К. Розумовського – Фома Бучинський, Кирило Ашитков та Андрій Базилевський.

Регіональні тенденції мистецької освіти цього періоду виявляли внутрішню здатність до інтеграції у загальноукраїнський та загальноросійський культурний процес. Так, з другої половини XVII ст. розвиток культури відбувався у нерозривному зв'язку з Московською державою. Це був двосторонній процес: з одного боку здійснювався постійний набір співаків та музик з України до царського двору, з другого – українські музиканти розпочали глибокі еволюційні перетворення в російській музичній культурі.

Наявність у межах Чернігівщини двох важливих адміністративно-культурних центрів доби Гетьманщини (Батурин та Глухів) суттєво вплинула на впорядкування всіх сторін життя регіону і сприяла загальному піднесенню мистецтва. Тож не випадково саме у цьому регіоні був відкритий перший в Україні і Росії спеціальний музичний навчальний заклад – Глухівська співацька школа (1738 р.), музично-виховні традиції якої глибоко вплинули на формування таланту видатних діячів української та світової культури Д. Бортнянського, М. Березовського, Г. Головні, М. Полторацького та ін. [9, 87].

Царський указ щодо відкриття в Глухові «Школи співу та інструментальної музики» датований 14 вересня 1738 р. Зокрема у ньому наголошувалося: «Из оставшихся за отсылкою сюда певчих оставить одного регента, который бы в пении четверогласном и партесном был совершенно искусен и учредить небольшую школу, в которую набирать со всей Малой России из церковников, також из казачьих и мещанских детей и прочих, и содержать всегда в той школе до двадцати человек, выбирая, чтоб самые лутчие голоса были и велеть их оному регенту обучать киевского, також и партесного пения, а при том, сыскать искусных мастеров из иностранных и из малороссиян, велеть их оных-же учеников обучать и струнной музыке, а именно: на скрипице, на гусях и на бандуре, дабы могли на оных инструментах с нот играть; и которые пению, також и на струнной музыке обучены будут, и с тех по все годы лутчих присылать ко двору ее императорского величества человек по десяти, а на те места паки вновь набирать» [10, 13–14].

Культурний потенціал вітчизняної інтелігенції вимагав активного естетичного спілкування, і тому найважливішу роль у процесі розвитку культурного рівня суспільства відіграли аристократичні салони. Салонне мистецтво вплинуло на процес естетичного розвитку європейських країн, а найбільш яскраво його значення виявилось в музичній культурі Росії та України кінця XVIII – початку XIX століть.

Салонність у кінці XVIII ст. була прогресивною багаторівневою системою різноманітних форм розваг, комунікації, естетичного виховання й навчання. Кожен аристократ по-своєму підходив до проблеми розвитку культури: одні сприяли залученню закордонних педагогів і віртуозів, інші підтримували створення власних кріпосних оркестрів і власне національне аматорське виконавство. Виділяються різновиди салону, кожен з яких має свою специфіку, свій контингент і свій музичний зміст: салон аристократичний; салон середньої інтелігенції і міщанства; салон чиновників і різночинців, пізніше молодіжний і студентський салон.

В основному термін «салон» у XVIII – на початку XIX ст. містив такі види музичної практики, як бали, урочисті й танцювальні вечори, маскаради, карнавали вищого світу, асамблеї, аристократичні салони, дворянські кружки, студентські вечори, музичні товариства, домашнє музикування (інструментальне та вокальне) [2, 5–6]. Салонне музикування прискорило прогрес у розвитку вітчизняного виконавського мистецтва. Характерні ознаки салонного стилю знову стають актуальними в наші дні, коли мова йде про рівень підготовки слухачів і виховання молоді.

З 40-х років XVIII ст. головний зміст культурно-мистецького життя поступово трансформувався в бік створення аматорських колективів (оркестрів, капел, театрів) при панських маєтках. Визначні магнати, такі, як: А. Будлянський та М. Корсак, поблизу Стародуба, А. Полуботок у с. Михайлівка, П. Рум'янцев-Задунайський у Вишеньках на Чернігівщині, Лопухін з Києва, П. Галаган із Сокиринців, К. Розумовський у Глухові формують у своїх маєтках оркестри [8, 6]. На Лівобережній Україні родина Розумовських належала до найвідоміших поціновувачів музики. Згадки про музичну капелу при дворі К. Розумовського з'являються з 1751 р.

Багате панство, крім оркестрів, утримувало хори чи театри з кількома трупами, що створювало умови для взаємодії духового мистецтва з іншими різновидами мистецької діяльності і сприяло збагаченню духового виконавства. У цьому контексті заслуговує на увагу театр з 200 чоловік полковника Д. Ширая у с. Спирилоновій Буді на Чернігівщині, що багато гастролював [3, 47]. Слід зазначити, що капели використовувались не тільки для своїх потреб, а й для влаштування свят для міщан і селян, тобто вони впливали на процес загальнономистецького розвитку народних мас, пропонуючи їм відповідні естетичні еталони. Наприклад, роговий оркестр князя Лобанова грав у київському губернському саду.

Тож музичні колективи, з одного боку, давали можливість композиторам і виконавцям демонструвати свої твори у камерній обстановці, зав'язувати особисті знайомства, знаходити друзів і меценатів; з другого боку, відбувалось ознайомлення публіки з різноманітними творами, що сприяло піднесенню культури населення.

Дещо іншим змістовним наповненням вирізняється українське салонне виконавство, що бере початок з початку ХІХ ст. і базується на народних музичних багатствах, практиці домашнього музикування, музичній культурі поміщицьких садиб і діяльності іноземних музикантів. Культурно-мистецькі салони стали значно поширеними в Києві, Харкові, Чернігові, Полтаві. На найбільшу увагу заслуговують маєткові салони українських аристократичних родин Марковичів, Лизогубів, Маркевичів, Репніних, Капністів.

Відзначаючи поетичну обдарованість українського народу, виокремимо літературні салони цього часу з їх подвійною жанровою направленістю: в одних культивувався жанр «характерів», в інших – «портретів» [2].

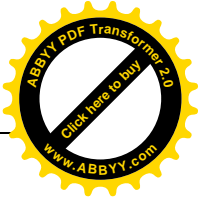
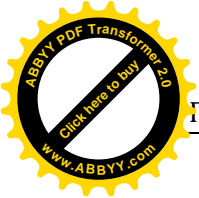
Епістолярне мистецтво кінця ХVІІІ ст. – початку ХІХ ст. стало свідченням високорозвиненої майстерності витонченої бесіди в аристократичному середовищі. Листи писалися з урахуванням їх читання та обговорення в салоні. Звідси підкреслена вишуканість стилю, логічна послідовність і спроба більш безпосередньо розкрити внутрішній світ людини. Складний синтез різних ідейних напрямів та естетичних уподобань суспільства у цей час досягає повноти і зрілості.

Висновки. Отже, структура мистецького життя Лівобережжя та Слобожанщини сформувалася на основі закономірного зв'язку та спадковості, сукупності істотних взаємозв'язків різних видів діяльності і стала унікальним явищем у системі загального розвитку вітчизняної культури.

Значного розвитку мистецтво досягає у період становлення національної свідомості. ХVІІІ століття – доба, з якою пов'язане формування національної професійної школи у всіх галузях мистецької діяльності. У цей час значно активізується українське музичне життя, відкриваються нові культурні осередки, братства, товариства, спеціалізовані цехи і перші навчальні заклади, які стають центрами просвіти і культурницької діяльності. Успішно розвиваються різні види і форми виконавства, опановуються художні засади європейського бароко і віденського класицизму, гучно заявляє про себе індивідуальна творчість.

Мистецтво «салонної доби» стало вагомою і невід'ємною складовою історії української культури. Асоціативно-аккумуляційні риси, властиві діяльності музичних колективів цього періоду, сприяли формуванню новачійних якостей мистецького середовища регіону. Зокрема робота з музичними колективами західноєвропейських диригентів допомагала поширенню творчості композиторів Моцарта, Сальєрі, Бетховена, Вебера. Модерною ознакою музичного життя стає розповсюдження оперного і балетного мистецтва.

Набутий у ХVІІІ ст. досвід мистецько-виховної та просвітницької діяльності дає змогу з позицій сьогодення оцінити її кращі традиції і в умовах подальшого розвитку культури повніше впроваджувати її надбання в процес формування всебічнорозвинутої особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авер'янова Н. М. Образотворче мистецтво як чинник національного виховання особистості (українознавчий аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.12 «Українознавство» / Н. М. Авер'янова. – К., 2007. – 17 с.
2. Андріянова О. В. Салонність як основа музичного життя Росії та України XIX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтв : спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво» / О. В. Андріянова. – Одеса, 2007. – 19 с.
3. Васюта О. Музичне життя на Чернігівщині у XVIII–XIX ст.: Історико-культурологічне дослідження / О. Васюта. – Чернігів : РВК «Деснянська правда», 1997. – 212 с.
4. Ефименко П. Школа для обучения певчих, назначавшихся ко двору / П. Ефименко // Киевская старина. – 1883. – Т. 6. – С. 171.
5. Іванов В.Ф. Співацька освіта в Україні в X–XVIII ст. / В. Іванов. – К. : Музична Україна, 1997. – 289 с.
6. Копержинський К. Музичне життя на Чернігівщині в другій половині XVIII та на початку XIX століття / К. Копержинський // Записки Українського наукового товариства в Києві. – 1927. – Т. 26.
7. Паньок Т. В. Сильова еволюція в іконописі Слобожанщини XVII – початку XIX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтв. : спец. 17.00.05 «Образотворче мистецтво» / Т. В. Паньок. – Х., 2005. – 22 с.
8. Рудчук Ю. А. Духовна музика України у XVIII–XIX століттях : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтв. : спец. 17.00.01 «Теорія та історія культури» / Ю. А. Рудчук. – К., 2001. – 16 с.
9. Самойленко Г. Розвиток культури на Північному Лівобережжі України у другій половині XVII–XVIII ст. / Г. Самойленко, С. Самойленко. – Ніжин : Видавництво НДУ, 2007. – 241 с.
10. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (ЦДІАУК), ф. 51, оп. 3, спр. 6718, арк. 3.
11. ЦДІАУК, ф. 59, оп. 1, спр. 7180, арк. 3.
12. Чеченя К. А. Інструментальна музика в Україні другої половини XVI – середини XVIII століття і проблеми автентичності у виконавській культурі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтв. : спец. 26.00.01 «Теорія й історія культури» / К. А. Чеченя. – К., 2008. – 28 с.

РЕЗЮМЕ

Д.В.Мартыненко. Тенденции развития художественного образования на Левобережной и Слободской Украине в XVIII веке.

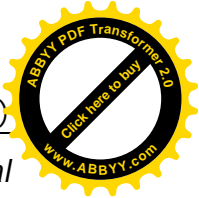
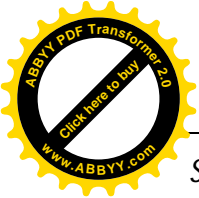
В статье освещены основные направления художественного образования на Левобережной и Слободской Украине в XVIII в.; сосредоточено внимание на учебных заведениях музыкально-художественного направления, специализированных цехах и коллективах при помещичьих усадьбах, в частности выделены новаторские подходы в их культурно-просветительской деятельности.

Ключевые слова: художественное образование, Глуховская певческая школа, музыкальные цехи, коллективы помещичьих усадеб, салонность.

SUMMARY

D. Martynenko. Progress of artistic education trends on Left-bank and Slobidska Ukraine in the XVIII century.

The article basic directions of the artistic education on Left-bank and

SlobidskaUkraine in the XVIII century are under review in the article; the educational establishments of musically-artistic aspiration, specialized workshops and collectives at lordly estates, in particular the innovative approaches in their civilized cultural-elucidative activity are stressed.

Key words: artistic education, Hluhiv school of singer, musical workshops, collectives of lordly estates, salon.

УДК 784:378.147.016](043.3)

Пан На

Південноукраїнський національний педагогічний університет

ЄВРОПЕЙСЬКА ВОКАЛЬНА СПАДЩИНА В ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРОЕКЦІЇ

У статті розкрито поняття вокальної школи, визначені особливості європейської вокальної спадщини в контексті завдань вокальної педагогіки. Подаються основні розбіжності між методичними поглядами на європейську та китайську вокальну педагогіку.

Ключові слова: вокальна школа, культурна спадщина, вокальна педагогіка, європейська вокальна культурна традиція.

Постановка проблеми. Мистецтво співу відноситься до самих перших видів музичного виконавства. Відома теза: голос людини – самий досконалий музичний інструмент, говорить про те, що: а) його досконалість обумовлена найбільшим зв'язком з людською душею, духом, бо через голос людина висловлює свої почуття та звертається з молитвою до Бога; б) тривалість використання цього інструменту настільки велика, що він досягнув у своєму розвитку найбільш високих якісних результатів. Межі проблематики вокального мистецтва простягаються від музикознавчих розвідок з питань специфіки вокальних стилів, жанрів, виконавства, до розвитку дитячого голосу.

Актуальність проблематики визначення педагогічного потенціалу європейської вокальної спадщини зумовлена саме тим, що в річищі глобалізації культурних процесів (Схід – Захід) навчання китайських студентів вокалу на засадах європейської вокальної школи вимагає особливого підходу до репертуарної політики з боку викладачів. Це стосується вокального навчання студентів інститутів мистецтв педагогічних університетів.

Останнім часом до України приїжджає навчатися вокалу все більша кількість студентів із Китаю та інших країн світу. Причина цього криється в традиціях україно-російської вокальної школи, що належить до феномену європейської вокальної школи. Щодо самого терміну «вокальна школа» та пристосування терміну «школа» до музично-виконавській підготовці то варто зауважити: поняття вокальної школи існує не лише як термін, а як дійсний феномен, що обумовлений традиціями, які ґрунтуються на природних властивостях вокального апарату європейців (на відміну від східних націй) та їх менталітету. Тому поняття «вокальна школа» в музикознавстві застосовується